

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Erotyki Peipera. O lekturze Andrzeja K. Waśkiewicza

Author: Paweł Majerski

Citation style: Majerski Paweł. (2019). Erotyki Peipera. O lekturze Andrzeja K. Waśkiewicza. W: A. Kałuża, M. Baron-Milian, K. Szopa (red.), "Płeć awangardy" (S. 133-146). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Paweł Majerski

 0000-0002-4150-6257

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Erotyki Peipera. O lekturze Andrzeja K. Waśkiewicza

1

„Nikt z naszego pokolenia nie znał go, niewielu mogło zamienić parę słów” – notował Andrzej K. Waśkiewicz, poeta, krytyk literacki, historyk literatury, edytor. Pisał dalej: „Twórczość mojego pokolenia tworzącego sztukę nowego synkretyzmu korzysta z dokonań Peipera. Elementy jego »konstytucji poetyckiej« wtapia we własną poetykę”¹. To tekst Waśkiewicza z ankiety almanachu *Post scriptum* zatytułowanej *Mój najbliższy poeta*. Na łamach „Orientacji” Waśkiewicz wyznawał: „Urodzony w 1891 roku, nie był dla nas Peiper poetą z przeszłości. Był nam – współczesny”².

W tomikach serii *Generacje* zamieszczano fragmenty wyznań, deklaracji, programowych utworów prezentowanych autorów. *Wybór wierszy* Peipera zawierał tekst z jego emocjonalnym zdaniem: „Zrozumcież: pierwszym była mi poezja! [...] Dla mnie ważnym jest krok twórczy zaznaczający się choćby w najmniejszym utworze. [...] Niejedna radość, zwyczajna, prosta, czasem bardzo potrzebna, minęła mnie. Pozostałem jednak wierny moim wielkim i trudnym miłościom [podkr. – P.M.]. Ci, którzy serca

¹ *Post scriptum. Almanach*. Red. J. LESZIN-KOPERSKI. Warszawa 1966, s. 68.

² akw [A.K. WAŚKIEWICZ]: *Tadeusz Peiper 1891–1969*. „Orientacja” 1970, nr 10. Wybór fragmentów artykułów Peipera *Myśli, które nie umarły* zamieścił Tomasz Burek.

noszą w krawacie, będą mieli kłopot ze znalezieniem go w tej książce”³. Podkreślając wagę swej twórczości, widział już wielkość tego, co – w jego przekonaniu – się dokonuje, znaczenie kulturowego projektu i konsekwentnych realizacji artystycznych.

Zwracam uwagę przede wszystkim na trzy szkice Waśkiewicza, docieklivego egzegety twórczości „papieża awangardy”: „*Woń rzeźni i róż*”. O erotyce Tadeusza Peipera, „*Płynnymi dłońmi rozsnuwam twą nagość...*”. (*Erotyka w systemie Awangardy Krakowskiej*) oraz *Poemat miłosny Tadeusza Piepera* – bliskie sobie w strategii krytycznej współobecności z wybranymi utworami⁴.

Waśkiewicza interesują i socjologia literacka, i poetyka, buduje swoje wywody systematycznie, niespiesznie – czasami artykułując wątpliwości wynikające z dotychczasowych ustaleń (co charakterystyczne, często wykorzystuje poetyckie cytacje, by nie zawiesić swojego wywodu „w próżni”).

2

Erotykę w systemie awangardowym Waśkiewicz pojmuje zarówno „w sensie odmiany gatunkowej (»liryka miłosna«), jak

³ T. PEIPER: *Wybór wierszy*. Wyboru dokonał J. LESZIN-KOPERSKI. Warszawa 1972. (Generacje. Seria 2, t. 1). Na „skrzydełku” okładki zamieszczono informację, iż słowo wstępne do wieczoru promocyjnego wygłosił Janusz SŁAWIŃSKI, a wiersze prezentował Zbigniew ZAPASIEWICZ. Konsultantami edycji byli Ryszard KRYNICKI i Andrzej K. WAŚKIEWICZ. W zbiorze znalazła się nota biograficzna pióra Waśkiewicza. Wykaz komentarzy do tomiku w: *Generacje 1971–1976. Antologia*. Wybór, oprac. i red. J. LESZIN-KOPERSKI, A.K. WAŚKIEWICZ. Warszawa 1977, s. 89.

⁴ Pierwszy szkic opublikowano w zimowym numerze „Osnowy” z 1970 roku, potem WAŚKIEWICZ zamieścił go w dedykowanej Peiperowi książce *Rygor i marzenie. Szkice o poetach trzech awangard*. Łódź 1973, s. 24–52. Podobnie jak w przypadku innych, cytuję go według książki IDEM: *W kręgu „Zwrotnicy”. Studia i szkice z dziejów krakowskiej Awangardy*. Kraków 1983, s. 40–64. Wyjątkiem *Poemat miłosny Tadeusza Peipera*, który był wprowadzeniem do tomiku *Na plaży*, potem został przedrukowany w książce *W kręgu futuryzmu i awangardy. Studia i szkice*. Wrocław 2003, s. 117–134. Tom „zwrotnicowy” recenzowali między innymi J. MOROŃ: *Miejsce poetów Awangardy Krakowskiej*. „Życie Literackie” 1983, nr 28; S. BEREŚ: *Posąg Awangardy w opuszczonym trykocie*. „Twórczość” 1984, nr 1; T. BŁĄŻEJEWski: *W kręgu Awangardy Krakowskiej*. „Miesięcznik Literacki” 1984, nr 4; A. BUCK: *Nowe interpretacje literatury kręgu „Zwrotnicy”*. „Nowe Książki” 1984, nr 2.

i w znaczeniu świadomości erotycznej⁵. Przywołując Peipera (*O ordynarności. Odpowiedzi, Poezja ciała*), Jana Brzękowskiego (*Kryzys nad Sekwaną*) i Juliana Przybosa (*Z rozmowy*), przedstawia propozycję ujęcia modelowego: pierwsza sekwencja zagadnień wiąże się z cielesnością, „obroną tych popędów człowieka, w których wyraża się najsilniej jego umiłowanie życia, jego zdrowie i siła zdobywczą”; druga – z rolą miłości fizycznej, ze światoodczuwaniem i z bytową rekapitulacją; trzecia – z poetyką wyrażania uczuć, ucieczką przed dosłownością, prostotą, bezpośredniością. Waśkiewicz uzna je za ważne w perspektywie poetyki sformułowanej. Rzeczywiście, te trzy wybrane oznajmienia deklaratywne i postulatywne wyznaczają dostrzegalne miejsca na strategicznej mapie „wysłowienia” erotyków awangardowej materii poetyckiej.

Warto dodać, że pierwszy z wymienionych elementów modelu zawiera cytat z krótkiego tekstu *Poezja ciała* (pierwotnie opublikowanego na łamach „Zwrotnicy” 1923, nr 4), będącego właściwie miniaturowym wezwaniem-manifestem w sprawie tematu i języka nowej poezji, konkretnie – lirycznego wyrazu fizjologii. W *Komentarzu* do edycji *Pism...* Waśkiewicz przypominał opuszczony przez Peipera w *Tędy* fragment:

Mówi się o pięcie Achillesowej. Będzie trzeba mówić także o Achillesowych genitaliach. Są krytycy, którzy jedyną naszą słabość widzą w naszej słabiznie. Z powodu jej braków? O nie, z powodu jej nadmiarów. Zaniepokojeni krytycy skarżyli się na nadmiar spermy w 3-im zeszytcie „Zwrotnicy” i mówili o ordynarności⁶.

Autor *W kręgu „Zwrotnicy”* zauważył, że erotyka, tak istotna w świecie poetyckim Peipera, w teorii pozostała na uboczu, a „Artykuł *Poezja ciała* jest [...] na dobrą sprawę pozycją jedyną, jeśli nie liczyć sporadycznych i marginesowych uwag w innych przekazach poetyki sformułowanej”⁷.

Sięgając po zamieszczoną w książce Stanisława Jaworskiego tabelę *Podział znaczeniowy rzeczowników (opracowany na podstawie tomików: „A” i „Żywe linie”)*, Waśkiewicz spoglądał na frekwencję wyrazów związanych z ciałem i jego czynnościami (w rubryce

⁵ A.K. WAŚKIEWICZ: „Płynnymi dłońmi rozsnuwam twą nagość...”. (*Erotyka w systemie Awangardy Krakowskiej*). W: IDEM: *W kręgu „Zwrotnicy”...*, s. 317.

⁶ Zob. T. PEIPER: *Pisma. Tędy. Nowe usta*. Kraków 1972, s. 377.

⁷ A.K. WAŚKIEWICZ: *Szkic do mapy „Nowych ust”*. W: IDEM: *Rygor i marzenie...*, s. 19.

pierwszej: *Człowiek*)⁸. Wynik 21,8% ma oczywiście charakter „całościowy”, autor *Rygoru i marzenia* sugeruje jednak, że przy potencjalnym uwzględnieniu szczegółowych kategorii górę wzięłyby rzeczowniki semantycznie związane z ciałem kobiety⁹. Dla Waśkiewicza to potwierdzenie „obsesyjności wyobraźni Peipera”, skłaniające do wykorzystania „kategorii Freudystowskich”. W swoich interpretacjach kilkakrotnie przywoływał Sigmunda Freuda, zwracając uwagę na symbolikę i polemiczne „odrócenia” Peipera (choćby w zmianach relacji bohaterów lirycznych, czego przykładem *Na rusztowaniu z A*).

Rzeczywiście, można mówić w tym przypadku – by złągodzić nieco diagnozę w chorobowym rejestrze – o znamionach erotycznej obsesji wyobraźni, z kolei w późnych tekstach Peipera – o znamionach schizofrenii¹⁰. Joanna Grądział-Wójcik, w bardzo instruktywnym opracowaniu monograficznym, zwraca uwagę na to, jak za pomocą przymiotnikowych etykiet literaturoznawcy próbowali

⁸ Zob. S. JAWORSKI: *U podstaw awangardy. Tadeusz Peiper, pisarz i teoretyk*. Kraków 1980, s. 225.

⁹ „Czynności i stany duchowe” to 1,7%, „Ubranie, pożywienie, mieszkanie” – 16,1. Część druga rejestruje pojawiające się w dwóch tomikach słowa-tematy, tu między innymi: „piers” – 10 razy, „usta” – 10, „kobieta” – 7. Przypomnijmy: w *Na przykład* – notował Peiper – „Scenzurowano miejsce, w którym pojawia się zad kobiecy”. Z dozą ironii pisarz zastanawiał się nad linią obrony: „Czy wykazywać piękno kształtu, jaki scenzurowana część ciała wnosi w świat kształtów? [...] A może [...] wyodrębnić uszczypnięcie [...] i zapytać, czy jest ono bardziej nieobyczajne niż owe głaskanie ud i wgrzyzania się w piersi, tak częste w dzisiejszej literaturze, a jednak niekonfiskowane?” (T. PEIPER: *Granice pornografii*. W: IDEM: *Pisma. O wszystkim i jeszcze o czymś. Artykuły, esje, wywiady (1918–1939)*. Przedmowa, komentarz, bibliografia S. JAWORSKI. Oprac. tekstu T. PODOSKA. Tłumaczenia pierwodruków czeskiego, francuskiego, hiszpańskiego A. WŁODEK, S. JAWORSKI, G. MAKOWIECKA, J. ZYCH. Red. S. GÓRA, S. JAWORSKI, T. PODOSKA. Kraków, 1974, s. 242). Dwuwersy wybrzmiewa plebejską porywcznością: „Nie myśli długo z babą się certolić; / uszczyplnie w dupę i niech pękna muzy”. T. PEIPER: *Nad listem*. W: IDEM: *Pisma: Poematy i utwory teatralne*. Przedmowa, oprac. tekstu, komentarz A.K. WAŚKIEWICZ. *Utwory „Z dróg wojennych”*. Oprac. i komentarz S. JAWORSKI. Red. S. GÓRA, S. JAWORSKI, T. PODOSKA. Kraków 1979, s. 193.

¹⁰ Zob. J. FAZAN: *Od metafory do urojenia. Próba patografii Tadeusza Peipera*. Kraków 2010. W 2020 roku ma być dostępna, znana jedynie z fragmentów, *Księga pamiętnikarza*. Odśloni ona egzystencjalny (w tym – psychotyczny) punkt dojścia „burmistrza marzeń niezamieszkanym”. Zob. między innymi rozdział *Tadeusz Peiper w tomie Maski*. Wybór, oprac. i red. M. JANION i S. ROSIEK. Gdańsk 1986, s. 227–366. Tę część otwiera wiersz *Nieznajomy* Julii Hartwig, rozpoczęty wersami eksponującymi szaleństwo i ciężar urojeń: „Przedemną jego plecy przygarbione i czaszka odsłonięta szaleństwem / Gdy odwróci głowę znad książki będzie miał oczy błędne / a twarz pożółkłą i zmiętą / Jest więźniem jakiegoś zakładu dziedzicem spadku urojeń” (s. 229).

(i próbują) określić charakter erotyki Peipera – może ona być „uspołeczniona, zinstrumentalizowana, pozornie sfunkcjonalizowana, tłumacząca rzeczywistość, terapeutyczna, mistyczna, użytkowa, pozasystemowa, anarchizująca”¹¹. Odległe to rejony zadań i spełnień, czasami – obowiązków. Co jednak ważne w kontekście przywołanej statystyki, badaczka pisze o ekspozycji ciała w wierszach miłosnych Peipera. Te stają się „swoistymi autotematycznymi erotykami, utajnionymi tekstami o sztuce słowa, w których ożywcze okazuje się napięcie między doświadczeniem cielesności a potrzebą jego wyrażenia, czyli unieważnienia”¹². To kwestia intelektu, emocji, stopnia racjonalizacji (odstępstw, ucieczek) i znów obsesyjności wyobraźni.

Erotyka – podkreślał Waśkiewicz – odchodzi w niebyt w fazie stanowczego uderzenia krakowskich awangardystów (we wspomnianym tomie *A* ukazały się wiersze z lat 1914–1923¹³). Badacz dostrzega dylematy Peipera, problem z ustaleniem, gdzie i jak erotyka odnajduje swe miejsce w „systemie cywilizacyjnym”, w obszarze konsekwentnie racjonalizowanym. Jak spełniają się damsko-męskie role, a także intymne zależności? Przykład *Dancingu*:

zbliżyć węż do pani jest to zanurzyć szklanke w wiośnie.

[.....]

Lustra z białej skóry obejmowałem, obejmowałem kobiety,

[.....]

Tańczę, bo na piersiach kobiet, jak na falach zmieniają

się me odbicia,¹⁴

¹¹ J. GRĄDZIEL-WÓJCIK: *Drugie oko Tadeusza Peipera. Projekt poezji nowoczesnej*. Poznań 2010, s. 99. W trzech rozdziałach (*Szyfry intymne, Między poezją a ciałem. Erotyzm i autotematyzm, Świat uzysłowiony*) autorka rozpatruje między innymi zagadnienia intymności, antagonizmu płci, „poetyki pożądania”.

¹² Ibidem, s. 15.

¹³ Wciąż będzie powracało pytanie: czy teksty były „odtworzane”? To istotne dla genezy kształtującej się formy wyrazu. Zob. między innymi B. LENTAS: *Zagubiony początek* (s. 28–34); *Funkcje mitu skradzionej walizki* (s. 34–37), *Autolegenda Peipera* (s. 37–39). W: EADEM: *Tadeusz Peiper w Hiszpanii*. Gdańsk 2011. Lentas przypomina Włodzimierza Majakowskiego, którego więzienne wiersze skonfiskowała policja. Przyznaje też, że tylko historii Peipera poświęcono tak wiele uwagi, choć nikomu też (próbowali to zrobić między innymi Stanisław Jaworski, Andrzej K. Waśkiewicz, Carlos Marrodan Casas) nie udało się ostatecznie wyjaśnić sytuacji i „Nad walizką do tej pory unoszą się opary tajemnicy” (s. 28).

¹⁴ Cyt. za: T. PEIPER: *Pisma. Poematy i utwory teatralne...*, s. 103.

Wańkiewicz powie w tym przypadku o „zanegowaniu autonomiczności partnerki”, co kieruje nas ku rozważaniom o zależności, dyktatowi i uprzedmiotowieniu w partnerskich relacjach. Inaczej wygląda sytuacja w poemacie *Na plaży*, w którym pojawi się małżeństwo wpisane siłą rzeczy w relacje „uspołecznione”¹⁵. A tak szkicowany będzie jeden z – bynajmniej nie chłodnych, emocjonalnie obojętnych – erotycznych obrazów:

Pod pniem sosny stanął i srebrnym łukiem urągał niebu bez żalu
a gdy ona na jednym ze wzgórz położyła się niczym owoc
na talerzu
i pogrążyła się we wszystko i wszystkiego stała się częścią,
on w to się pogrążył, z czego w swe dzieło wyskoczy.
W ciała swe wsunięci, kapać będą w sobie swe różnice.
To, co jest w mięsie, nie tylko jako mięso się ceni.
[.....]
Szorstkie na trykocie światła porują jej pierś tylko do sutek
pod którymi ukrywa się cień i jego czarna sztuka¹⁶.

Mila Elin, która – według Wańkiewicza – była wierną uczennicą Peipera, napisała:

W *Razie* Peiper pokazał się całkowicie, ze wszystkich stron. Pokazał artystę najwyższej rangi, pokazał mocne serce bez mazgajstwa i erotykę o różnych odcieniach i zasadniczym tonie: »Apol[li] ina bez trykotów«... Eros czuwa nad każdym jego utworem, a leciutkie łopotanie jego skrzydełek słyhać nawet tam, gdzie trudno widzieć. Stosunek Peipera do otaczającej rzeczywistości, z jego pracą włącznie, jest erotyczny, czynny, zaborczy, wybitnie męski¹⁷.

¹⁵ A.K. WAŃKIEWICZ: „Płynnymi dłońmi rozsnuwam twą nagość...”, s. 321.

¹⁶ Ibidem, s. 95–97.

¹⁷ M. ELIN: *Tadeusz Peiper i jego „Raz”*. Głos Poranny” 1930, nr 120. Cyt. za: T. PEIPER: *Pisma. Poematy i utwory teatralne...*, s. 673. Zob. A.K. WAŃKIEWICZ: *Szesnaście wierszy Mili Elin*. W: IDEM: *W kręgu „Zwrotnicy”...*, s. 294–316, a także S. JAWORSKI: *Nowa poetka Dwudziestolecia*. W: IDEM: *Odnajdywanie świata*. Kraków–Wrocław 1984. W szkicu Wańkiewicza odnajdziemy interesujące rozważania o erotycznych „odsłonach” wierszy Elin, kontekstowych współbrzmieniach i dysonansach awangardowych form wyrazu. Zestaw wierszy poetki ukazał się dwukrotnie: *Wachlarz z białych kwiatów*. Zebrał, oprac. i posłowiem opatrzył A.K. WAŃKIEWICZ. Warszawa 1974 (Generacje. Seria 4, t. 6); *16 wierszy*. Zebrał i oprac. A.K. WAŃKIEWICZ. Gdańsk 1999. Dzięki tym edycjom została wyrwana ze stanu publikacyjnego rozproszenia, przywrócona i ocalona.

To głos kobiety chyba nieznoszącej sprzeciwu wobec obiektu swego zapatrzenia – choć nieco „plakatowo-reklamowy”, to jednak głos-świadectwo. Ze względu na nadawcę i okoliczności – musi się liczyć.

3

Uwagi o poemacie *Na plaży* (ukazał się w trzecim tomie zatytułowanym *Raz* w 1928 roku) Waśkiewicz zaczął zestawiać z „przymrużeniem oka”, informując czytelników, iż nie otrzymaliśmy poematu marynistycznego (wątek marynistyczny mielibyśmy dostrzec w wierszach Przybosa i Brzękowskiego). Jest to

nade wszystko poemat o szczęśliwej miłości. Miłości [...] zsocjalizowanej, a więc takiej, która nie wyłamuje się z cywilizacyjnych i socjalnych reguł, ale je wspiera [...]. Tłem spektaklu erotycznego, rozgrywającego się na gdyńskiej plaży i w okolicznym lasku, jest bowiem to, co w opublikowanym później artykule nazwał „spektaklem postępu”, rodzące się nowoczesne miasto portowe¹⁸.

Autor *Rygoru i marzenia* podkreśla, że to ostatnie ogniwo erotycznych tekstów Peipera (z wcześniejszych wymieni *Na rusztowaniu*, *Ja, ty, Naszyjnik*, *Nagą*, *Ujmij twe oczy*).

Spójrzmy na lekturową strukturę. Po wprowadzeniu pojawiają się numerowane części tekstu – pierwsza ma charakter historycznego, uszczegółowienia: tu odnajdziemy informacje o wierszach z tomu, które były przedrukami, kiedy autor mógł pracować nad tekstami, gdy się ukazały. Oznajmia:

Możemy tylko przypuszczać, iż *Dancing* i *Na plaży* powstały w okolicach lat 1927–1928. [...] *Na plaży*, utwór, który – sądzimy – stanowi zwieńczenie erotycznego wątku jego [Peipera – P.M.] poezji, jest utworem zagadkowym, „odstającym” od całości.

¹⁸ Pamiętając o wizerunku poety miasta, w pierwszym obrazie poematu zobaczymy sceniczną odsłonę natury: „W godzinach kiedy duch jest mięsożerny sierpień powinien leżeć w Gdyni, / piasek powinien buchać parą, morze powinno kipieć jak nigdy, Nad wodą, / nad wodą”. *Nota bene*, Waśkiewicz informuje, że Peiper przyjeżdżał do Gdyni odwiedzać swojego szwagra, miejskiego lekarza, był „turystą-letnikiem” (zob. A.K. WAŚKIEWICZ: *Poemat miłosny Tadeusza Peipera...*, s. 117). Pejzażu miasta jednak nie uniknął.

A równocześnie – bardzo „Peiperowskim”, kulminującym charakterystyczne cechy jego poezji. Z tej perspektywy nie jest kwestią obojętną (także dla jego pełnego odczytania), kiedy rzeczywiście powstał. Czy w istocie jest ostatnim głosem autora w kwestii „poezji miłosnej”¹⁹.

Waśkiewicz dość konkretnie opowiedział historię, choć sam przecież zastrzegął, iż „streszczanie utworów poetyckich uchodzi [...] za zabieg symplifikatorski”, zatem jedynie w skrócie przypomnę: oto małżeństwo na plaży i jego „gra miłosna”. Część akcji rozgrywa się w wodzie, kochają się „wzajemnie mową mięśni i ich przedmową tłuszczową”. Idą do lasu, mężczyzna oddaje pod drzewem mocz i „pień drzewa, patrząc Bogu w twarz, srebrem moczu ściemniał”. Potem następuje opis aktu miłosnego²⁰. Waśkiewiczowi zależało na obszerniejszej relacji, gdyż chciał uwidocznić strukturę rozkwitania, „opis przemian w świadomości obserwatorów”, „rytuał miłosny”. Przywołuje fragment *Traktatu o historii religii* Mircei Eliadego:

Wody, rozkładając każdą formę i przekreślając wszelką „historię”, posiadają własność oczyszczenia, regeneracji i odrodzenia, ponieważ to, co jest zanurzone w wodzie, „umiera”, a wynurzając się z wody, jest podobne do dziecka bez grzechu i bez „historii”, zdolne do otrzymania nowego objawienia i do rozpoczęcia nowego własnego życia²¹.

W interpretacji Waśkiewicza, może kontrowersyjnej, „dla kobiety kontakt z wodą ma charakter aktu zastępczego, poddaje się wodzie, tak jak potem podda się mężczyźnie”²². Mowa o rytualizacji, symbolizacji i właściwie – powtórzmy określenie komentatora – „akcie zastępczym”: „Jeśli jednak działania kobiety prowadzą do poddania się »czasowi świętemu«, ryt jest wchodzeniem w sferę *sacrum*, to mężczyzna zajmuje postawę obrazoburcy. Czynność fizjologiczna jest prowokacją”²³. Można zgodzić się z ostateczną konstatacją Waśkiewicza, iż analizowany przez niego tekst jest „tyleż utworem »fizjologicznym«, co »mitograficznym«”²⁴.

¹⁹ Ibidem, s. 119.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, s. 127.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, s. 128.

²⁴ Ibidem, s. 129.

Finał *Na plaży* Wiesław Paweł Szymański uznał za „jeden z ładniejszych obrazów poezji Peipera”:

Sytuacja, którą opisuje, jest bardzo oczywista – Peiper „opisuje” tu po prostu stosunek płciowy, ale bezpośredniość tego opisu nie razi, została bowiem stonowana jak gdyby dwoma podobrazami, które się nakładają na obraz główny. Pierwszy „podobraz” to utożsamienie „włosów” z całym krajobrazem, drugi natomiast – jest jego w pewnym sensie kontynuacją. Utożsamieniu z krajobrazem, teraz konkretnie – z ziemią, ulega cały człowiek²⁵.

Konstatacja Szymańskiego pozwala nieco inaczej spojrzeć na – podkreślaną czasami – „ofensywność”, czy nawet „agresywność” metafor Peipera. Powiada o „stonowaniu”, które prowadzi od konkretności do obrazu całościowego, scalającego. I rzeczywiście tak się w tym świecie poetyckim dzieje, mit „Matki Ziemi” związany jest z naszą egzystencjalną materialnością²⁶.

4

Słowo „obsesja” pojawia się i w uwagach Waśkiewicza, i w komentarzu Stanisława Jaworskiego. Autor *U podstaw awangardy* przekonywał:

Obsesja seksualna poezji Peipera jest sprawą nie tylko 9 wierszy erotyków (spośród 40 wchodzących w skład *A* i *Żywych linii*). Wytworzone w polu jej działania wzorce widzenia funkcjonują także gdzie indziej; przede wszystkim we wszystkich wierszach mówiących o zmysłowej stronie świata. Naładowanie erotyzmem, przesycające atmosferę tych wierszy, dokonuje się głównie za pomocą zabiegów animizacyjnych i personifikacyjnych²⁷.

²⁵ W.P. SZYMAŃSKI: *Od metafory do reportażu (poezja Tadeusza Peipera)*. W: IDEM: *Neosymbolizm. O awangardowej poezji polskiej w latach trzydziestych*. Kraków 1973, s. 74.

²⁶ Tu Szymański zwraca uwagę na motyw „mięsa” („dobre menu urabia stosunek człowieka do całokształtu” – zob. W.P. SZYMAŃSKI: *Od metafory...*, s. 75), by tak rzec – konsumpcyjnej, także w wymiarze artystycznego efektu, wspólnoty. W grę wchodzi smak, praca, „energie zdobywcze”, dzięki którym zapanować może dobrobyt, a potem pasmo wykwiń – sztuka – altruizm.

²⁷ S. JAWORSKI: „*A*” i „*Żywe linie*”. W: IDEM: *U podstaw awangardy...*, s. 120.

Dla futurystów liczyły się żywioł, dynamika przedstawienia, spontaniczność w doborze tematu i poetyckiej realizacji, panerotyzm. W manifestie dotyczącym futurystycznej życia Bruno Jasieński oznajmiał, iż kobieta jest „siłą nieobliczalną i niewyzyskaną pszez swuj wpływ niebywały”, a „moment erotyczny” – „jedną z najbardziej zasadniczych funkcji życia w ogule”²⁸. Mogły więc powstać takie wiersze, jak jego absurdalne *Mięso kobiet*, czy też noszące znamiona manifestu *Kobiety wyśnione* Anatola Sterna. W twórczości Peipera nie znajdziemy śladów futurystycznych galopad, w grę wchodzi – by poszukać zwartej formuły – elegancja wyrazu. Peiper jest sobą, gdy z powagą burzy sentymentalną nastrojowość:

Noc o woni kobiety, gwałcona tylko gwiazd wzrokiem,
kąpie się w toni ech, poziomych, = śpiące jezioro²⁹.

Zestawiając fragmenty wierszy dokumentujących erotyczną obsesyjność Peipera, Jaworski, oprócz *Nocy zgładzonej*, wybierze *Nogę*, *Czyli*, *Odezwę*, *Latarnię* oraz *Football*. W ostatnim z wymienionych tekstów chodzi o skojarzeniowe zaskoczenie metaforycznymi komponentami:

Ptak który ptak który by był ciekłą latarnią
i rozpinął łuk szeroko wykreślony biodrem
najpiękniejszej kobiety, lub latającą spizarnią
słodocy zebranych między najwonniejszym miodem³⁰

I destruktorzy, i konstruktywiści międzywojennej awangardy usiłowali jednak wyłamywać się z obowiązujących w obyczajowości swojego czasu norm. Truizm, ale chodzi w tym wypadku o wspólne miejsca artystycznych przełomów. Chcieli być „poza” i „ponad” w kulturowym (nie)porządku. Antytradycjonalizm, nowość i nowatorskość są dziś w opisie historycznym słowami kluczowymi³¹.

²⁸ B. JASIEŃSKI: *DO NARODU POLSKIEGO. MANIFEST w sprawie natyhmia-stowej futurystycznej życia*. W: *Antologia polskiego futuryzmu i Nowej Sztuki*. Wstęp i komentarz oprac. Z. JAROSIŃSKI. Wybór i przygotowanie tekstów H. ZAWORSKA. Wrocław 1978, s. 13–14.

²⁹ T. PEIPER: *Noc zgładzona*. W: IDEM: *Pisma. Poematy i utwory teatralne...*, s. 51.

³⁰ Cytuję wg edycji T. PEIPER: *Poematy i utwory teatralne...*, s. 66. Waśkiewicz odnotowuje dwa warianty: w. 1–4 (początek: „Ptak, który –”), w. 12: (– ptak który –”), właściwie niewpływające na kompozycyjną całość.

³¹ Zob. między innymi G. GAZDA: *Sztuka – życie działanie* (s. 75–165); *Awangarda wobec tradycji* (s. 166–201). W: IDEM: *Awangarda – nowoczesność i tradycja*.

5

W pracach Waśkiewicza badacza spoglądamy na rozmaite zjawiska awangardowego frontu, na obszary różnicowania się programów i poetyckich dykcji, ale też odkrywamy w owych realizacjach istotne zależności. Wskazuje on intelektualne związki poszczególnych formacji (choćby futurystów i peiperystów), odkrywa złudzenia programowej odrębności i praktyczne, widoczne na poziomie wiersza (czy też: kompozycji metaforycznej), zbieżności. Waśkiewicz z pasją porównywał wersje rękopisów pierwodruków i przedruków, analizował funkcjonalne różnice, był specjalistą od socjologiczno-literackich uporządkowań, ale w ramach interpretacyjnych deszyfracji odkrywał struktury tekstowe i wyobraźniowe poetów Awangardy (Peiper, Julian Przyboś, Jan Brzękowski, Jalu Kurek, Adam Ważyk). Czynił to z przejmującą świadomością, że „w tym karnawale czała się groza. Radosna rewolta okazywała swoją podszewkę” ...³².

Zgodnie z diagnozą Mariana Kisiela, w roli krytyka literackiego Waśkiewicz

W literaturze poszukiwał [...] oznak zmiany estetycznej; w życiu literackim – ludzi, mających w sobie – mimo odmienności biografii i światopoglądów – potencjał zmiany. [...] Otwarcie na nowość, wiara w nią to najbardziej wyraziste atrybuty jego postawy. Jedną z teza o Feuerbachu, którą tak często cytował, była – w istocie rzeczy – skróconym, a przecież sugestywnym krytyczno-literackim *credo*: nie wystarczy interpretować świata, trzeba znaleźć takie argumenty, które będą mogły go zmienić.

Świat, czyli literaturę.

Literaturę, czyli świat³³.

W kregu europejskich kierunków literackich pierwszych dziesięcioleci XX wieku. Łódź 1987. Na temat „kategorii nowości” zob. fragment ważnej książki Petera BÜRGERA: *Teoria awangardy*. Przeł. J. KITA-HUBER. Red. K. WILKOSZEWSKA. Kraków 2006 (Nowość, w obrębie rozdziału *Awangardowe dzieło sztuki*, s. 75–87).

³² A.K. WAŚKIEWICZ: *Przedmowa*. W: IDEM: *W kregu futuryzmu...*, s. 5.

³³ M. KISIEL: *Literatura, czyli świat. O krytyce Andrzeja K. Waśkiewicza*. W: *W literackich konstelacjach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Hurnik*. Red. B. MAŁCZYŃSKI, J. WAROŃSKA, R. WŁODARCZYK. Częstochowa 2013, s. 239–247. Wersje poszerzone w M. KISIEL: *Critica varia*. Katowice 2013, s. 131–144, oraz w: *Andrzej. Andrzej K. Waśkiewicz we wspomnieniach*. Zebrała i oprac. A. SOBECKA. Gdańsk 2017, s. 50.

Zaakcentujmy rzecz całą: pojęcie „zmiana estetyczna” w obszarze literatury (doświadczenia kulturowego) i poczucie konieczności nowatorskich poszukiwań wiążą Waśkiewicza badacza z Waśkiewiczem krytykiem.

Czytający Peipera autor *W kręgu „Zwrotnicy”* był przede wszystkim historykiem literatury, który – archiwizując i interpretując dokonania Awangardy – powracał do źródeł nowoczesności, a tę gruntowną znajomość reguł, teoretycznych i praktycznych transformacji estetycznych oraz kulturowych wykorzystywał w niezliczonych tekstach krytycznych: analizując, informując, polemizując z pisarzami – by tak rzec – rozmaitego formatu. To poważne historyczne studiowanie tekstów (zaznacza, że nie uważał się za „badacza »uniwersyteckiego«”³⁴) nosi wyraźne ślady fascynacji, która wpływała na powroty do wierszy i pozwalała budować teksty interpretacyjnie „pojemne”, nie zaś szkice małe i doraźne.

Tadeusz Peiper był jego Mistrzem.

Bibliografia

- akw [A.K. WAŚKIEWICZ]: *Tadeusz Peiper 1891–1969. „Orientacja”* 1970, nr 10. [Ankietowa wypowiedź Andrzeja K. Waśkiewicza]. W: *Post scriptum. Almanach*. Red. J. LESZIN-KOPERSKI. Warszawa 1966.
- BEREŚ S.: *Posąg Awangardy w opuszczonym trykocie. „Twórczość”* 1984, nr 1.
- BŁAŻEJEWSKI T.: *W kręgu Awangardy Krakowskiej. „Miesięcznik Literacki”* 1984, nr 4.
- BUCK A.: *Nowe interpretacje literatury kręgu „Zwrotnicy”*. „Nowe Książki” 1984, nr 2.
- BÜRGER P.: *Teoria awangardy*. Przeł. J. KITA-HUBER. Red. K. WILKOSZEWSKA. Kraków 2006.
- ELIN M.: *Tadeusz Peiper i jego „Raz”*. „Głos Poranny” 1930, nr 120. Fragment w: T. PEIPER: *Pisma. Poematy i utwory teatralne*. Przedmowa, oprac. tekstu, komentarz A.K. WAŚKIEWICZ. Kraków 1979.
- ELIN M.: *Wachlarz z białych kwiatów*. Zebrał i oprac. A.K. WAŚKIEWICZ. Gdańsk 1999.
- ELIN M.: *Wachlarz z białych kwiatów*. Zebrał, oprac. i posłowiem opatrzył A.K. WAŚKIEWICZ. Warszawa 1974. (Generacje. Seria 4, t. 6).
- FAZAN J.: *Od metafory do urojenia. Próba patografii Tadeusza Peipera*. Kraków 2010.
- GAZDA G.: *Sztuka – życie działanie; Awangarda wobec tradycji*. W: IDEM: *Awangarda – nowoczesność i tradycja. W kręgu europejskich kierunków literackich pierwszych dziesięcioleci XX wieku*. Łódź 1987.

³⁴ A.K. WAŚKIEWICZ: *Przedmowa...*, s. 7.

- Generacje 1971–1976. Antologia*. Wybór, oprac. i red. J. LESZIN-KOPERSKI, A.K. WAŚKIEWICZ. Warszawa 1977.
- GRĄDZIEL-WÓJCİK J.: *Drugie oko Tadeusza Peipera. Projekt poezji nowoczesnej*. Poznań 2010.
- JASIEŃSKI B.: *DO NARODU POLSKIEGO. MAŃIFEST w sprawie natyhmiasstowej futuryzacji życia*. W: *Antologia polskiego futuryzmu i Nowej Sztuki*. Wstęp i komentarz oprac. Z. JAROSIŃSKI. Wybór i przygotowanie tekstów H. ZAWORSKA. Wrocław 1978.
- JAWORSKI S.: *Nowa poetka Dwudziestolecia*. W: IDEM: *Odnajdywanie świata*. Kraków–Wrocław 1984.
- JAWORSKI S.: *Poezja*. W: IDEM: *U podstaw awangardy. Tadeusz Peiper, pisarz i teoretyk*. Kraków 1980.
- KISIEL M.: *Literatura, czyli świat. O krytyce Andrzeja K. Waśkiewicza*. W: *W literackich konstelacjach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Hurnik*. Red. B. MAŁCZYŃSKI, J. WAROŃSKA, R. WŁODARCZYK. Częstochowa 2013. Wersje poszerzone w M. KISIEL: *Critica varia*. Katowice 2013, oraz w: *Andrzej. Andrzej K. Waśkiewicz we wspomnieniach*. Zebrała i oprac. A. SOBECKA. Gdańsk 2017.
- LENTAS B.: *Zagubiony początek; Funkcje mitu skradzionej walizki, Autolegenda Peipera*. W: EADEM: *Tadeusz Peiper w Hiszpanii*. Gdańsk 2011.
- Maski*. Wybór, oprac. i red. M. JANION i S. ROSIEK. Gdańsk 1986.
- MOROŃ J.: *Miejsce poetów Awangardy Krakowskiej*. „Życie Literackie” 1983, nr 28.
- PEIPER T.: *Pisma. O wszystkim i jeszcze o czymś. Artykuły, esje, wywiady (1918–1939)*. Przedmowa, komentarz, bibliografia S. JAWORSKI. Oprac. tekstu T. PODOSKA. Tłumaczenia pierwodruków czeskiego, francuskiego, hiszpańskiego A. WŁODEK, S. JAWORSKI, G. MAKOWIECKA, J. ZYCH. Red. S. GÓRA, S. JAWORSKI, T. PODOSKA. Kraków 1974.
- PEIPER T.: *Pisma. Poematy i utwory teatralne*. Przedmowa, oprac. tekstu, komentarz A.K. WAŚKIEWICZ. Kraków 1979.
- PEIPER T.: *Pisma. Tędy. Nowe usta*. Kraków 1972.
- PEIPER T.: *Wybór wierszy*. Wyboru dokonał J. LESZIN-KOPERSKI. Warszawa 1972. (Generacje. Seria 2, t. 1).
- SZYMAŃSKI W.P.: *Od metafory do reportażu (poezja Tadeusza Peipera)*. W: IDEM: *Neosymbolizm. O awangardowej poezji polskiej w latach trzydziestych*. Kraków 1973.
- Utwory „Z dróg wojennych”*. Oprac. i komentarz S. JAWORSKI. Red. S. GÓRA, S. JAWORSKI, T. PODOSKA. Kraków 1979.
- WAŚKIEWICZ A.K.: *„Woń rzeźni i róż”. O erotyce Tadeusza Peipera; „Płynnymi dłońmi rozsnuwam twą nagość...”*. (Erotyka w systemie Awangardy Krakowskiej). W: IDEM: *W kręgu „Zwrotnicy”. Studia i szkice z dziejów krakowskiej Awangardy*. Kraków 1983.
- WAŚKIEWICZ A.K.: *Poemat miłosny Tadeusza Peipera*. W: IDEM: *W kręgu futuryzmu i awangardy. Studia i szkice*. Wrocław 2003.
- WAŚKIEWICZ A.K.: *Szesnaście wierszy Mili Elin*. W: IDEM: *W kręgu „Zwrotnicy”. Studia i szkice z dziejów krakowskiej Awangardy*. Kraków 1983.
- WAŚKIEWICZ A. K.: *Rygor i marzenie. Szkice o poetach trzech awangard*. Łódź 1973.

Paweł Majerski

Peiper's Erotic Poems.
On Andrzej K. Waśkiewicz's Critique

Summary

Andrzej K. Waśkiewicz, a renowned critic of the Polish poetic vanguard of the interwar period, was particularly concerned with the literary and theoretical works associated with *Zwrotnica* [*The Switch*], as well as the organisational activity of their authors. Among his various projects we might find, among others, the papers devoted to the avant-garde erotic poetry, which he understood as the "independent genre" and the element of "consciousness." While reading the poetics theorised by the writers gathered around Tadeusz Peiper, he pointed to models demonstrating that "eroticism resisted rationalisation. Or, to put it differently, it was a seemingly rationalised part of the system capable of rationalising the system itself anytime." The paper returns to Waśkiewicz's works and his reading practice in order to pose the questions concerning his interpretative rigour and the most significant points on his map of thematic readings.

Keywords: Tadeusz Peiper, Andrzej K. Waśkiewicz, avant-garde, eroticism